שרידים מהתקופה הרומית הקדומה ועד לתקופה הצלבנית־האיובית בחורבת בורין

עבד א־סלאם סעיד

בשנת 2002 נערכה חפירת בדיקה בחורבת בורין, בפרברים הצפוניים־המערביים של הכפר באקה אל־ע׳רביה (נ״צ רי״ח 2034/7033, רי״י 1534/2033; איור 1:1).[1] האתר (איור 1:1) נמצא על גבעה שטוחה של חוואר מסוג הר חוצבים מכוסה בטרה רוסה, 1.5 ק״מ מצפון לנחל חדרה. את האתר סקרו נאמן (תשנ״א: אתר 57) וזרטל ומרקם (תש״ס: אתר 122). אתרים אחרים, ובהם שרידים למן התקופה הרומית ואילך, נתגלו סמוך לאתר המתואר כאן: באר בורין (איור 2:1); חורבת כוסית (איור 3:1; נ״צ רי״ח 2042/7027, רי״י 1542/2027 (איור 4:1); נ״צ רי״ח 2040/7020, רי״י 1540/2020 (איור 5:1; נ״צ רי״ח 2046/7024, רי״י 1546/2024 (איור 6:1).

החפירה נערכה בשל פגיעה קשה של כלים מכניים באתר בעת הכשרת השטח לבנייה. השרידים הארכיאולוגיים נפגעו עד לעומק של למעלה מ־2 מ׳ מתחת לפני השטח, וכתוצאה מכך נטשטשו בתוך הבנייה המודרנית. על פני השטח נמצאו חרסים רבים מהתקופה הממלוכית (לא אוירו); נראה שמקורם בחתכים שנעשו בעת הכשרת השטח לבנייה, כעשר שנים לפני החפירה הנדונה, אז הוסרו השכבות העליונות. במהלך החפירה נתגלו שברי כלי חרס מעטים מהתקופה הפרסית (איור 5:1, 2) ומהתקופה ההלניסטית (איור 5:3–6), אך לא בהקשר סטרטיגרפי. נחשפו חמש שכבות יישוב (V–I) למן התקופה הרומית הקדומה ועד לתקופה הצלבנית־האיובית; קיים פער במאות הד׳–הה׳ לסה״נ, בין שכבה II לשכבה III.

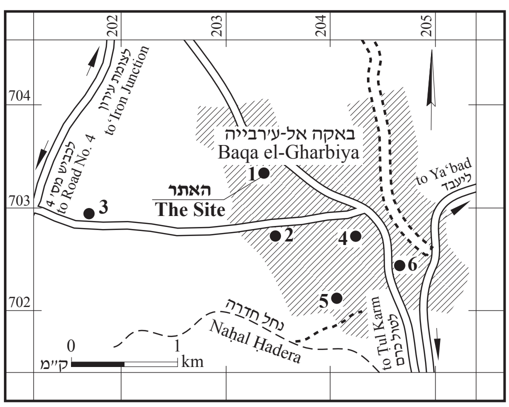

איור 1. מפת איתור.

החפירה

התקופה הרומית הקדומה (שכבה I)

בשכבה זו נתגלו קירות, חלק ממשטח מרוצף, בור מים וחציבות (תכנית 1). שני קירות (W153 ו־W155; 0.7–0.6 מ׳ רוחב) הושתתו על שכבת מילוי דקה בעובי 0.30–0.15 מ׳ בהתאמה לפני הסלע; נראה שהם היו חלק מקיר אחד ארוך שכיוונו מזרח–מערב. בניצב לקירות אלה נמצא קיר 132 שנשתמר כמעט למלוא אורכו (0.75 מ׳ רוחב, 2.5 מ׳ אורך).

משטח מרוצף באבני שדה קטנות (L116), תחום באבנים גדולות (0.3–0.2 מ׳) בדרומו, נחשף במערב שטח החפירה. מדרום לו נחשף משטח סלע (L124) ובו חציבה עמוקה (L127), ששימשה כנראה חלק ממתקן תת־קרקעי (איור 2). בחציבה נתגלה קנקן כמעט שלם (איור 5:14) מהתקופה הרומית הקדומה. בחלקו המזרחי של שטח החפירה נחשף בור מים חצוב (L144; קוטר 0.68 מ׳; נחפר לעומק 0.6 מ׳; איור 3). הבור נתגלה מתחת לרצפת המבנה מהתקופה הרומית התיכונה (שכבה II, להלן).

שכבה I תוארכה לתקופה הרומית הקדומה (סוף המאה הא׳ לפסה״נ–אמצע המאה הב׳ לסה״נ) על סמך כלי החרס (ר׳ איור 5:7–18).

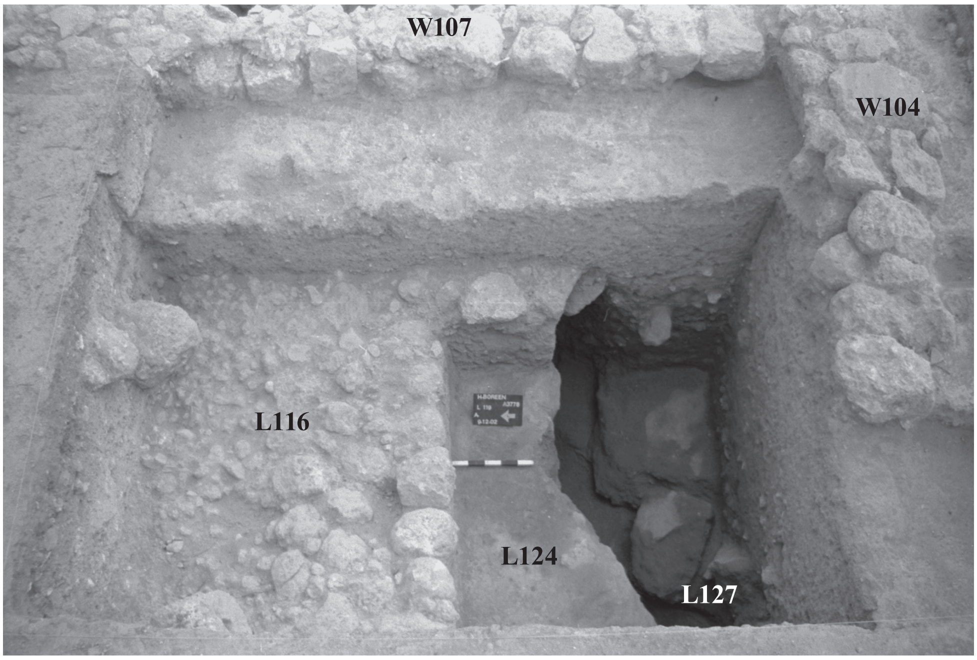

איור 2. משטח סלע וחציבה מהתקופה הרומית הקדומה, מבט למזרח.

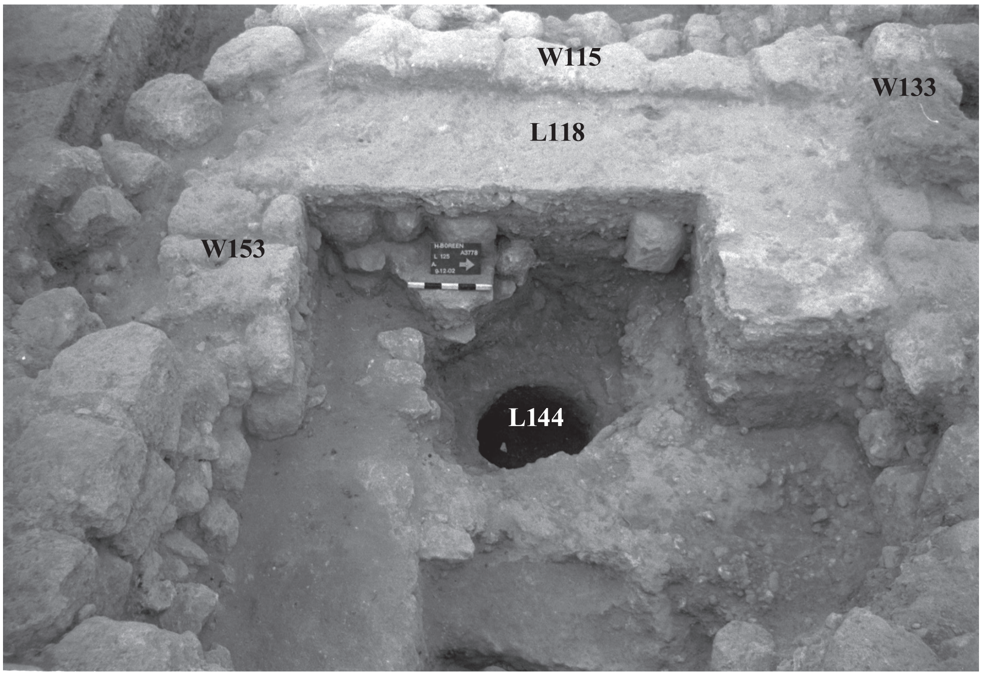

איור 3. בור חצוב ורצפת טיח מהתקופה הרומית הקדומה, מבט למערב; מעליהם — חדר 2 מהתקופה הרומית התיכונה.

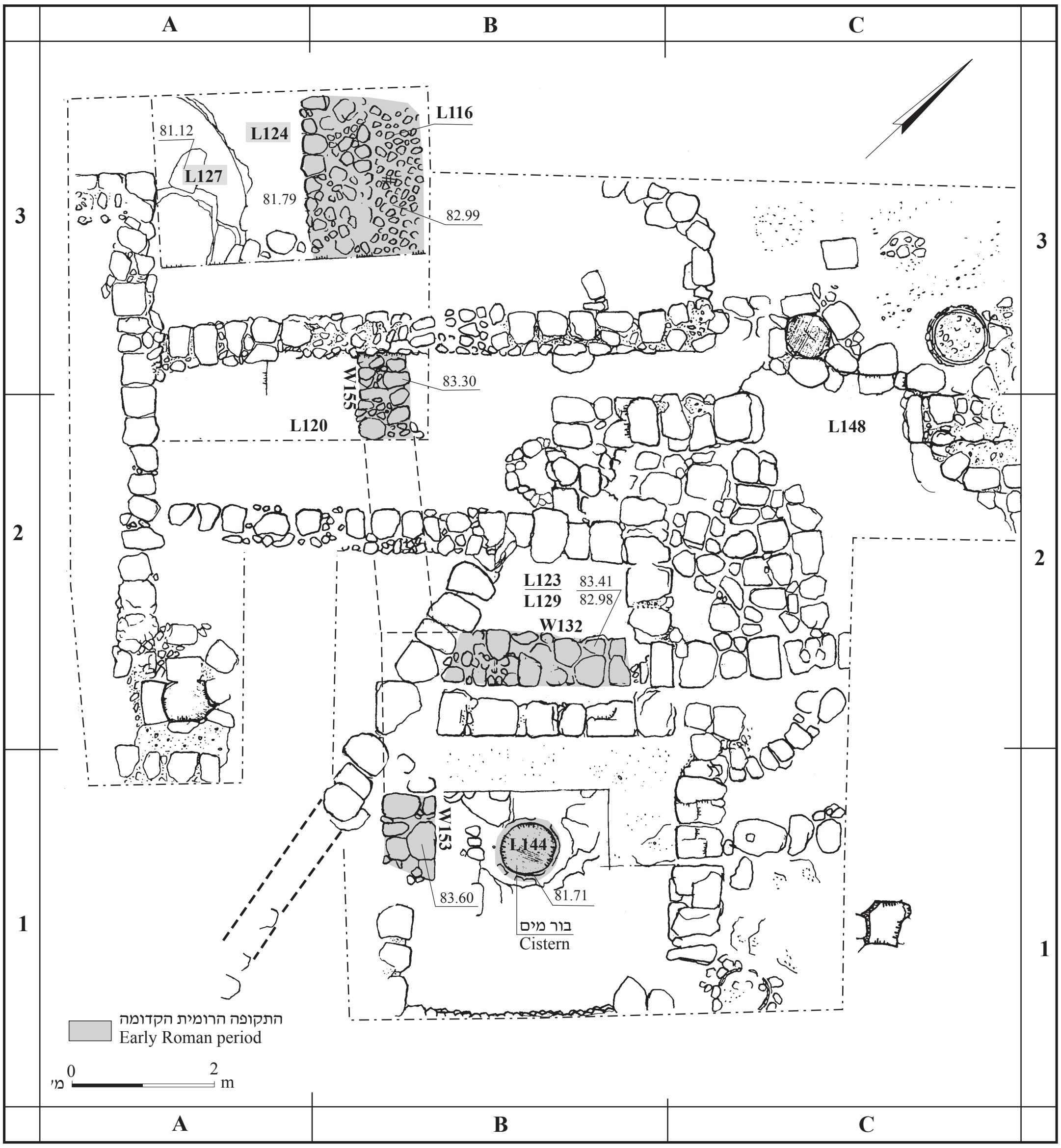

תכנית 1. שכבה I (התקופה הרומית הקדומה).

התקופה הרומית התיכונה (שכבה II)
בשכבה זו נחשף מבנה בן שלושה חדרים, או שני חדרים וחצר, שנבנה על קירות השכבה הקדומה (תכנית 2).

חדר 1 (L123). החדר נבנה על שרידי קיר 132 משכבה I. קירותיו (W131, W130 ו־W115) עשויים פן אחד של אבני גוויל מעובדות (0.6 מ׳ רוחב) שהשתמר לגובה 0.4 מ׳ (שני נדבכים). הריצוף לא השתמר.

חדר 2 (L118) נמצא ממזרח לחדר 1. שניים מקירותיו (W133 ו־W115) ורצפת הטיח שלו השתמרו היטב (איור 3). הקירות השתמרו לגובה 0.4 מ׳ (עד שני נדבכים) ורוחבם כ־0.55 מ׳. במרכז קיר 133 התגלה פתח שרוחבו 0.85 מ׳; המזוזה המזרחית והסף שלו

נמצאו באתרם. הקירות הדרומי והמזרחי של החדר לא נתגלו, ונראה שהם פורקו בתקופה מאוחרת.

חדר 3 (L128) משתרע מצפון לחדר 1 וממערב לו; ריצופו השתמר בשטח שגודלו 6.7 מ״ר. צורתו אינה רגולרית, ואפשר שזוהי חצר שאליה צמוד מסדרון. מכלול זה תחום בין קיר 134 במזרח, קיר 135 במערב וקיר 131 בדרום. רוחבו 2.7 מ׳ (בין קירות 134 ל־135) ואורכו 3.25 מ׳ (סמוך לקיר 135). המסדרון תחום בקירות 130 ו־135; אורכו כ־2.2 מ׳ והוא נמשך לכיוון דרום. המבנה תוארך על סמך הממצא הקרמי לתקופה הרומית התיכונה (המאות הב׳–הג׳ לסה״נ; ר׳ איור 6).

התקופה הביזנטית (שכבה III)

בשכבה זו (תכנית 2) נתגלו קיר שכיוונו צפון–דרום (W140; כ־0.6 מ׳ רוחב; שני נדבכים נשתמרו) ומתקן אבן עגול שנבנה על ריצוף חדר 3 משכבה II (L142; כ־0.85 מ׳ קוטר). כלי החרס שנמצאו בו תוארכו לתקופה הביזנטית (ר׳ איור 7).

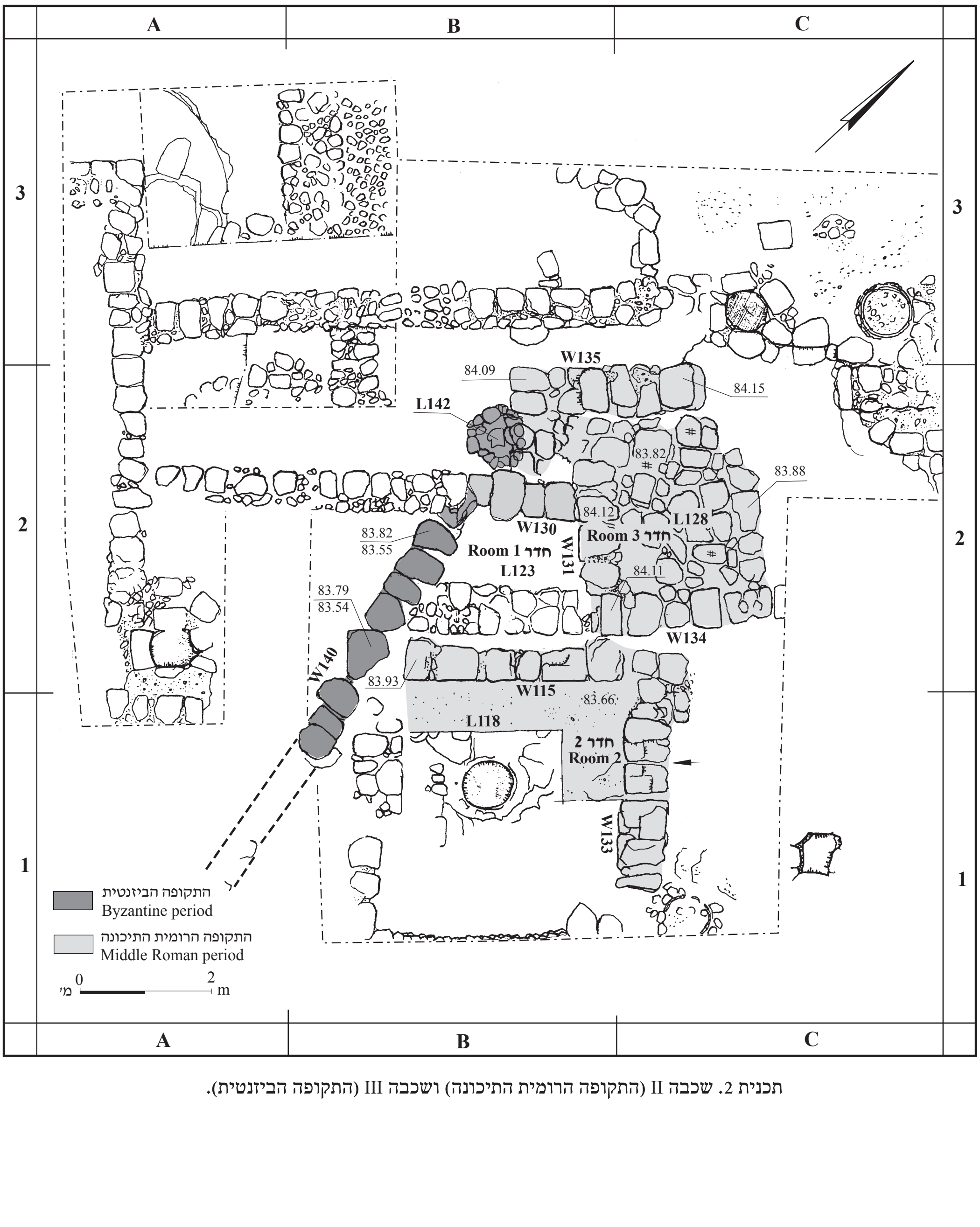

תכנית 2. שכבה II (התקופה הרומית התיכונה) ושכבה III (התקופה הביזנטית).

התקופה האסלאמית הקדומה (שכבה IV)
שכבה זו זוהתה רק על סמך הממצא הקרמי (ר׳ איור 8) שנתגלה בשכבת מילוי (L102, L108; תכנית 3).

התקופה הצלבנית־האיובית (שכבה V)
שכבה זו נפגעה בעת הכשרת השטח לבנייה (תכנית 3; איור 4). נמצאו חמישה קירות (107, 152, 104, 157, 158; שני האחרונים יוצרים פינה עם קיר 104) ומתקנים. הקירות בנויים אבני גוויל מעובדות; רוחבם כ־0.5 מ׳, והם נשתמרו לגובה של עד שני נדבכים. לשכבה זו יש לייחס גם רצפת גיר כתוש (L101) שנחשפה בחלקו הצפוני־המזרחי של שטח החפירה. הממצא הקרמי שנתגלה מעל לרצפה זו ומתחתיה תוארך לתקופה הצלבנית־האיובית (ר׳ איור 9).

שלושה מתקנים קשורים לרצפת הגיר: טבון (L113; 0.75 מ׳ קוטר), שהשתמר לגובה 0.27 מ׳,

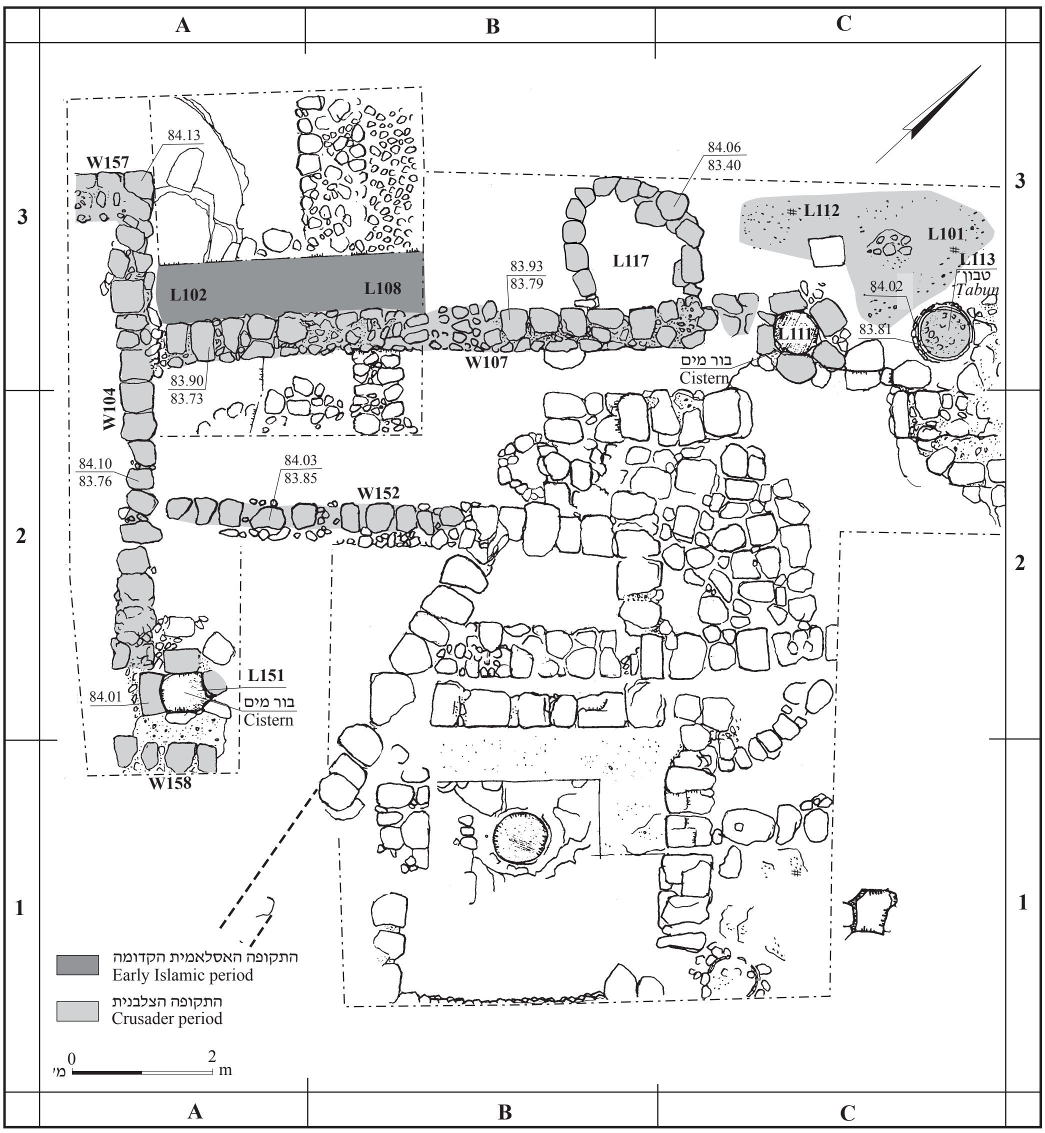

תכנית 3. שכבה IV (התקופה האסלאמית הקדומה) ושכבה V (התקופה הצלבנית/איובית).

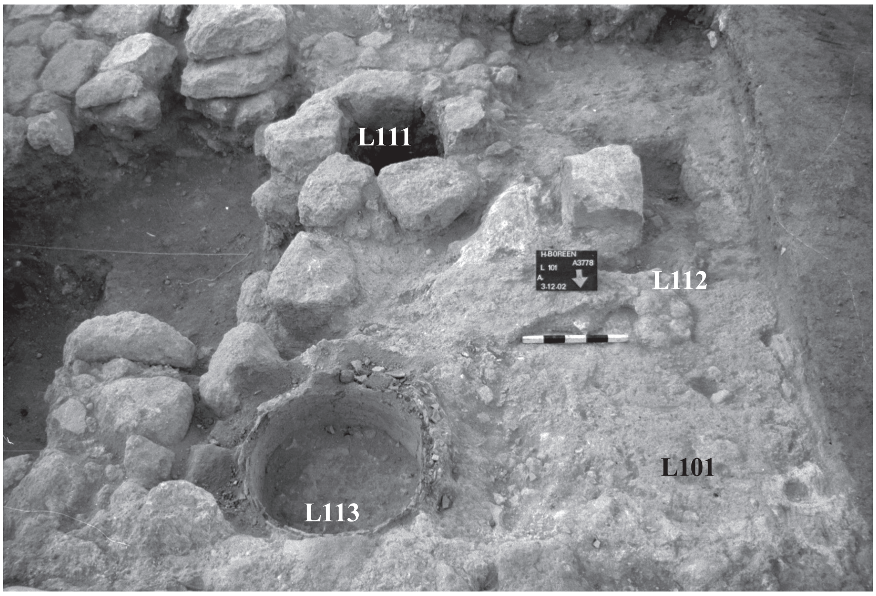

איור 4. טבון ובור מים מהתקופה הצלבנית, מבט לדרום.

בור מים בנוי (L111; 0.62 מ׳ קוטר) — פתחו בנוי משישה נדבכים של אבן מסותתת בגובה 1.7 מ׳, ומתקן עגול (L117) שנבנה ברישול והשתמר לגובה שלושה נדבכים (0.6 מ׳).

בפינת קירות 104 ו־158 נחשף פתח מלבני של בור מים בנוי מאבנים מסותתות (L151; 0.55 × 0.60 מ׳).

ממצא כלי החרס

כלי החרס יוצגו מהקדום למאוחר, לרבות הכלים מהתקופה הפרסית ומהתקופה ההלניסטית שלא נמצאו במכלול ברור. הקבלות לכלים ותאריכים מפורטים בטבלות המלוות את האיורים.

התקופה הפרסית

קערה (איור 5: 1).— זוהי קערת כתישה בעלת שפה מעוגלת ומעובה בצדה החיצון.

סיר בישול (איור 5: 2).— לסיר צוואר גבוה ושפה שטוחה.

התקופה ההלניסטית

קערת דגים (איור 5: 3).— לקערה שפה מעובה.

פכית (איור 5: 4).— הפכית קטנה ובעלת שפה מעוגלת.

סירי בישול (איור 5: 5, 6).— לשני הסירים פתח רחב; למס׳ 5 שפה נוטה פנימה ולמס׳ 6 שפה משתפלת חוצה ושקע להנחת מכסה.

התקופה הרומית הקדומה (שכבה I)

כלים מקומיים

קערות (איור 5: 7, 8).— לקערה מס׳ 7 דופן מעוגלת ושפה נוטה פנימה, ולקערה מס׳ 8 דופן ישרה ושפה מקופלת.

פכית (איור 5: 9).— הפכית קטנה ובעלת שפה עם מגרעת.

פך בישול (איור 5: 10).— לפך שפה מעוגלת עם מגרעת ורכס בצדה החיצון.

סירי בישול (איור 5: 11—13).— לסירים צוואר גבוה ושפה משולשת (מס׳ 11, 12) או מעוגלת (מס׳ 13).

קנקנים (איור 5: 14, 15).— לשני קנקני השק צוואר זקוף עם רכס בבסיסו ושפה מעובה (מס׳ 14) או משולשת (מס׳ 15).

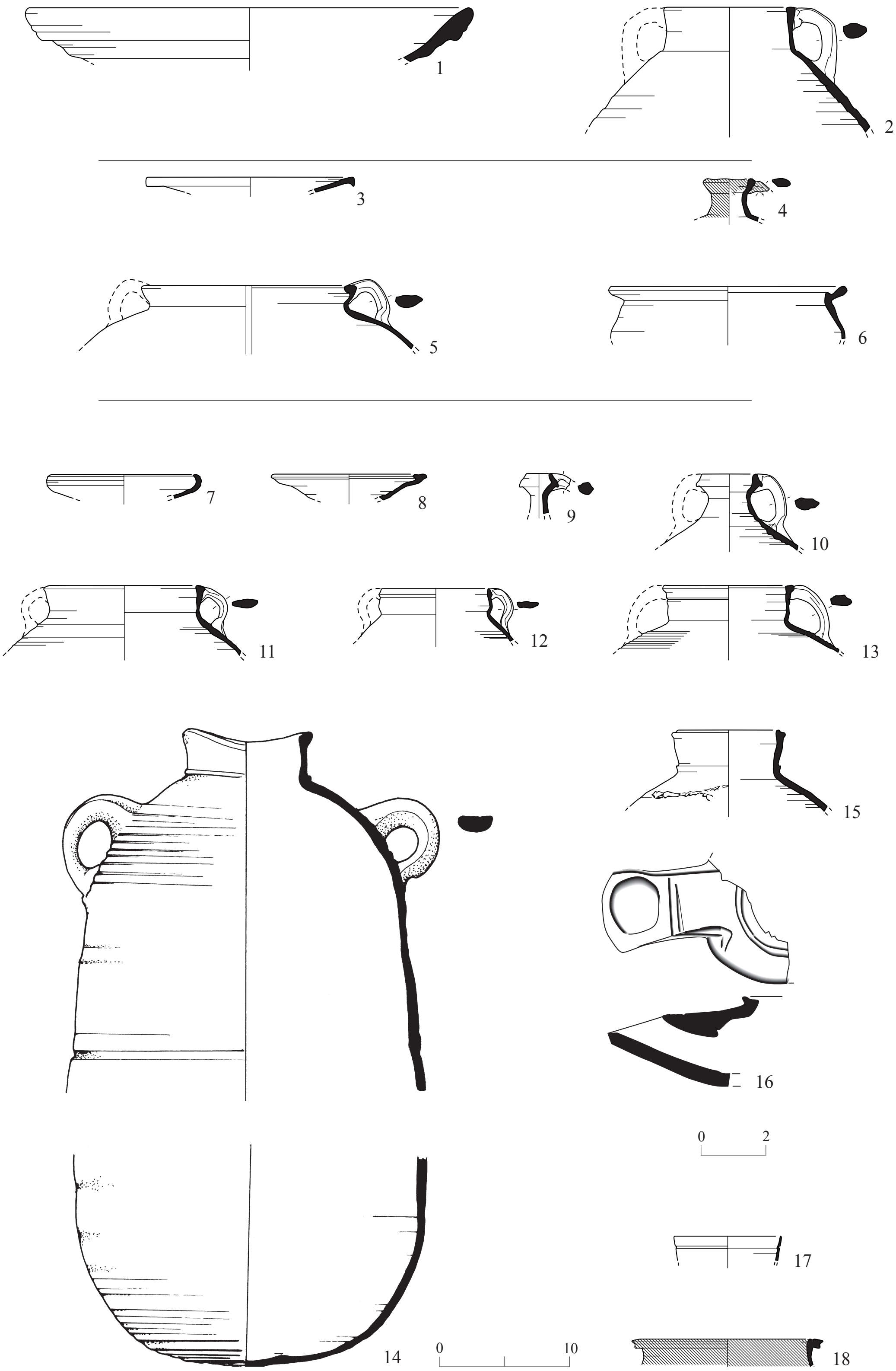

איור 5. כלי החרס מהתקופות הפרסית (1, 2), ההלניסטית (3–6) והרומית הקדומה (7–18).

איור 5

מס׳	הכלי	מס׳ רישום	לוקוס	תיאור	הקבלות	תאריך
1	קערה	1056	118	טין חום, חסמים גדולים לבנים ושחורים רבים, גריסים גסים, חיפוי צהבהב מפנים ומחוץ	Stern 1982:98–101, Fig. 12, Type B,5b	המאות הו׳–הד׳ לפסה״נ
2	סיר בישול	1017/4	110	טין שחור, גריסים גסים, חסמים לבנים, חיפוי אדמדם	Briend and Humbert 1980: 113–114, Pl. 17:9, 11	המאות הה׳–הד׳ לפסה״נ
3	קערה	1084/1	129	טין צלהב, ליבה אפורה, חסמים שחורים	Bar-Nathan 2002:94–97, Pl. 16:268; Ill.72	המאה הב׳ לפסה״נ
4	פכית	1051/3	123	טין צהוב בהיר, חיפוי חום כהה־שחור	Guz-Zilberstein 1995:306–307, Fig. 6.28:9–14, Form JT2	המאות הד׳–הב׳ לפסה״נ
5	סיר בישול	1041/6	124	טין חום, ליבה שחורה, חיפוי אדמדם, צריפה נמוכה	Guz-Zilberstein 1995:299, Fig. 6.19:10–14, Type CP4	המאות הג׳–הב׳ לפסה״נ
6	סיר בישול	1082/5	143	טין אדמדם, חסמים לבנים, סימני פיח	Guz-Zilberstein 1995:299, Fig. 6.20:12–15, Type CP5	המאות הד׳–הב׳ לפסה״נ
7	קערה	1066/2	129	טין חום בהיר מפולם	Crowfoot, Crowfoot and Kenyon 1957:256– 257, Fig. 52:9, 11 Bar-Nathan 1981:62, Pls. 6:5; 10:22	המאה הב׳ לפסה״נ–המאה הא׳ לסה״נ
8	קערה	1084/2	129	טין חום־ורדרד, חסמים כתומים ולבנים מעטים	Bar-Nathan 2002:92–93, Pl. 16:252–263	המאה הב׳ לפסה״נ–המאה הא׳ לסה״נ
9	פכית	1066/1	129	טין חום בהיר, חסמים לבנים וכתומים	Bar-Nathan 1981:59, Pl. 4:24, 26, Type 1A	סוף המאה הא׳ לפסה״נ–ראשית המאה הב׳ לסה״נ
10	פך בישול	1033/4	119	טין חום דק, ליבה שחורה, חסמים לבנים	Bar-Nathan 1981:59, Pl. 4:14–16	סוף המאה הא׳ לפסה״נ–ראשית המאה הא׳ לסה״נ
11	סיר בישול	1066	129	טין חום־אדמדם, ליבה חומה	Berlin 1997:90–91, Pl. 24:208–210	המאה הא׳ לפסה״נ–אמצע המאה הא׳ לסה״נ
12	סיר בישול	1091	145	טין חום־אדום, גריסים לבנים מעטים	Smith and McNicoll 1992:127, Pl. 87:1 Silberstein 2000:433, Pl. V:19	סוף המאה הא׳ לפסה״נ–המאה הב׳ לסה״נ
13	סיר בישול	1065	127	טין חום־אדמדם, ליבה כהה, חסמים לבנים מעטים		סוף המאה הא׳ לפסה״נ–ראשית המאה הא׳ לסה״נ
14	קנקן	1052	127	טין חום־צהבהב	Riley 1975:26, Type 1A Blakely 1987:89–90	סוף המאה הא׳ לפסה״נ–המאה הא׳ לסה״נ
15	קנקן	1084/3	129	טין צהבהב, חסמים לבנים ושחורים זעירים מאוד		סוף המאה הא׳ לפסה״נ–המאה הא׳ לסה״נ
16	נר	1066	129	טין חום בהיר	Geva and Hershkovitz 2006:115	סוף המאה הא׳ לפסה״נ או ראשית המאה הא׳ לסה״נ–אמצע המאה הב׳ לסה״נ
17	ספל	1055/1	116	טין חום מפולם, חיפוי אדמדם, צריפה גבוהה	Slane 1997:355, Pl. 29:488	אמצע המאה הא׳ לפסה״נ–המאה הא׳ לסה״נ
18	קדרה	1041/8	124	טין חום־אדמדם מפולם, חיפוי אדמדם	Hayes 1991:45, Fig. 60:7, Form P37	סוף המאה הא׳ לפסה״נ–ראשית המאה הב׳ לסה״נ

נר (איור 16:5).— הנר נמנה עם טיפוס הנרות המקורצפים.

כלים מיובאים

ספל (איור 17:5).— לכלי דופן דקה ושפה פשוטה, זקופה. הוא יובא מאיטליה או מאסיה הקטנה.

קדרה (איור 18:5).— לקדרה שפת מדף משתפלת חוצה. היא נמנית עם משפחת הסיגילטה ויובאה מקפריסין.

התקופה הרומית התיכונה (שכבה II)

צלחת (איור 1:6).— לצלחת שפה זקופה ובסיס שטוח. היא נמנית עם משפחת הסיגילטה המזרחית.

קדרה (איור 2:6).— לקדרה שפה משתפלת חוצה ודופן מעוטרת בעיטור פלסטי בדגם צמחי. גם כלי זה נמנה עם משפחת הסיגילטה המזרחית.

אגן (איור 3:6).— לכלי שפה ודופן עבות מאוד.

איור 6 ◄

מס׳	הכלי	מס׳ רישום	לוקוס	תיאור	הקבלות	תאריך (לסה״נ)
1	צלחת	1055/2	120	טין חום בהיר מפולם היטב, חיפוי אדום	Hayes 1991:31, Tab. V:13, Form 37B	המאה הא׳
2	קדרה	1051/4	123	טין חום בהיר מפולם היטב, חיפוי אדום	Hayes 1991:42, Tab.VIII:4	סוף המאה הב׳–ראשית המאה הג׳
3	אגן	1012/1	110	טין חום בהיר, חסמים לבנים, שחורים וכתומים רבים	Blakely, Brinkmann and Vitaliano 1992:202–203, Figs. 19; 21; 23	סוף המאה הא׳ לפסה״נ–המאה הג׳
4	קערה	1043/5	125	טין חום־אדמדם מפולם היטב, צריפה גבוהה	Adan-Bayewitz 1986: Pl. 1A:1–10, Form A1	המאות הא׳–הג׳
5	קערה	1035/3	116	טין שחור, חיפוי חום, חסמים לבנים	Adan-Bayewitz 1986: Pl. IC:1	המאות הא׳–הב׳
6	פך	1051/2	123	טין חום־אדמדם	Kletter and Rapuano 1998:52, Fig. 4:9–10	המאות הג׳–ה׳
7	פך בישול	1055/5	120	טין חום כהה, ליבה שחורה, חסמים לבנים ושחורים קטנים	Adan-Bayewitz 1986: P1. 6A	המאה הב׳
8	סיר בישול	1012/8	110	טין חום־אדום, ליבה דקה צהבהבה, חסמים לבנים	Guz-Zilberstein 1995:322, Fig. 6.49:15–16, Form 4C Adan-Bayewitz 1986: Pl. 4C	המאות הב׳–הג׳
9	סיר בישול	1057	123	טין חום־כתום, חסמים לבנים זעירים מאוד, מעט חסמים שחורים, צריפה מתכתית		המאות הב׳–הג׳
10	סיר בישול	1012/13	110	טין חום־כתום, ליבה אפורה, חסמים לבנים גדולים	Calderon 2000:95, Pl. III:50 Silberstein 2000:435, Pl. VI:14	המאות הא׳–הב׳
11	קדרת בישול	1061	125	טין חום כהה, חסמים לבנים גדולים	Calderon 2000:95–97, Pl. III:53	המאות הא׳–הב׳
12	קנקן	1067/1	125	טין חום בהיר־צהבהב, חסמים לבנים ושחורים זעירים מאוד	Riley 1975:26, Type 1A	סוף המאה הא׳ לפסה״נ–המאה הא׳
13	נר	1063	123	טין אפור כהה	Hadad 2002:16, Type 6	135–70
14	נר	1057	123	טין חום בהיר	Hadad 2002:16–20, Type 7–Variant 2	המאות הב׳–הג׳

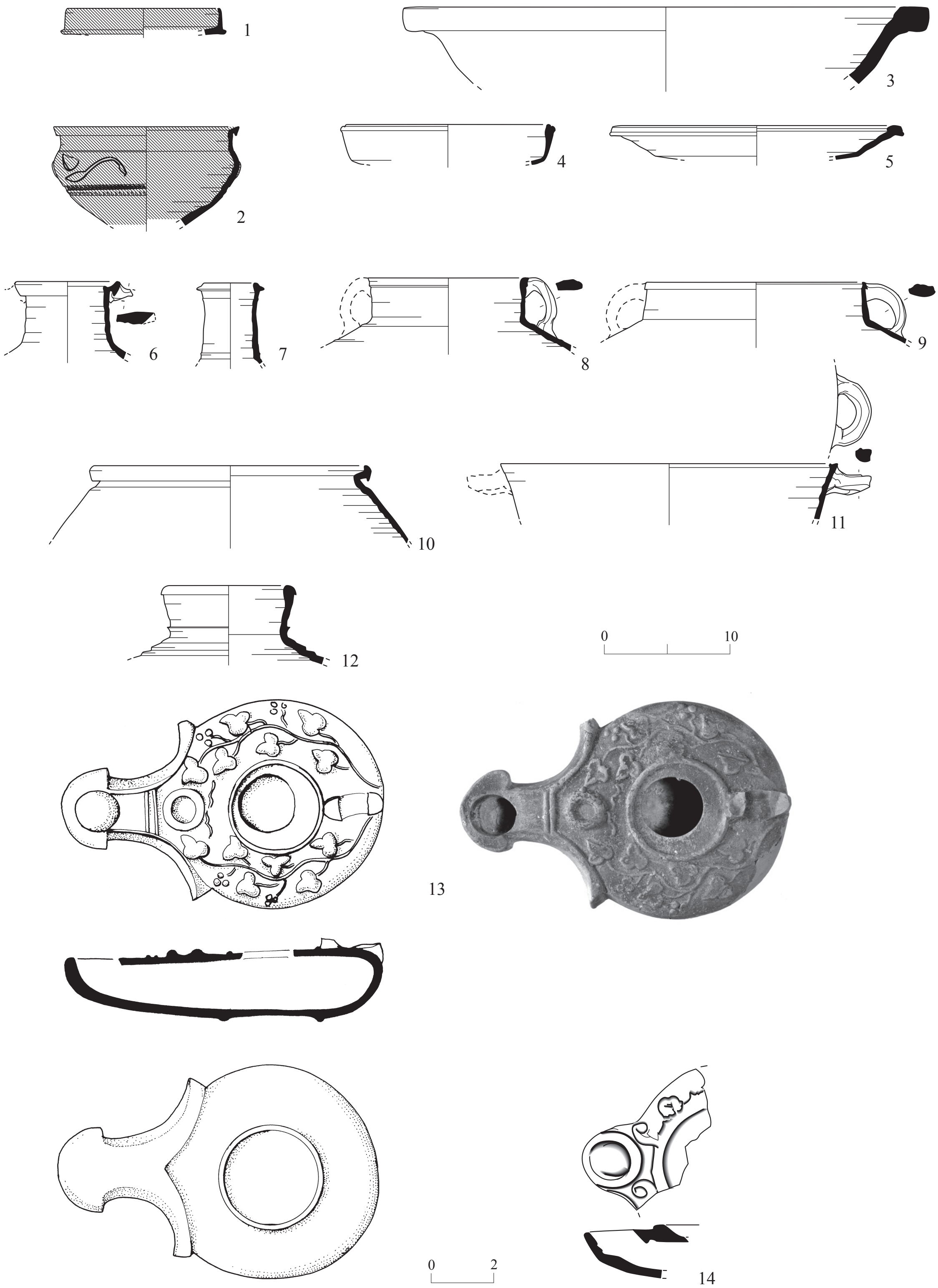

איור 6. כלי החרס מהתקופה הרומית התיכונה.

קערות גליליות (איור 6:4, 5).— לקערה מס׳ 4 דופן זקופה ושפה מחורצת, ולקערה מס׳ 5 דופן ישרה ושפה מעובה נוטה חוצה.

פך (איור 6:6).— לפך צוואר גלילי ושפה עם מגרעת.

פך בישול (איור 6:7).— לפך צוואר גלילי צר ושפה משולשת.

סירי בישול (איור 6:8—10).— לסירים פתח רחב. לסירים מס׳ 8 ו־9 צוואר גבוה וישר, שפה מקופלת חוצה ושתי ידיות משוכות מהשפה לכתף. סיר מס׳ 10 חסר צוואר ולו שפת קרדום ודופן ישרה.

קדרת בישול (איור 6:11).— לקדרה דופן חלקה, שפה חתוכה ושתי ידיות אופקיות.

קנקן (איור 6:12).— לקנקן שפה מקופלת ורכס בתחתית הצוואר הארוך. הכתף מצולעת.

נרות (איור 6:13, 14).— נר מס׳ 13 תמים, למעט ידית הלולאה. הכתף מעוטרת בשני ענפים עם עלים דמויי לב והחרטום מעוטר בעיגול ושני קווים. נר זה נמנה עם הווריאנט הצפוני של הטיפוס המכונה ׳נר בין שתי המרדות׳. נר מס׳ 14 הוא נר דיסקוס: סמוך לחרטום מתוארים שני לוליינים; העין נוצרה משבירת הדיסקוס.

התקופה הביזנטית (שכבה III)

קערות (איור 7:1, 2).— שתי הקערות קפריסאיות. קערה מס׳ 1 בעלת שפה שטוחה ורכס בבסיסה, ולקערה מס׳ 2 שפה נוטה פנימה, רכס בולט ממנה, והיא מעוטרת בדגם סכסך.

קנקנים (איור 7:3—7).— קנקנים מס׳ 3 ו־4 בעלי שפה מעוגלת ומקופלת. קנקן מס׳ 5 בעל שפה שטוחה וצוואר נמוך. שבר מס׳ 6 הוא חלק מדופן מעוטרת בדגם צבוע לבן. קנקן מס׳ 7, מטיפוס קנקני עזה, בעל שפה מחודדת וגושי טין דבוקים לכתפו.

אמפורה (איור 7:8).— לכלי צוואר ארוך ושפה מעוגלת ונוטה מעט חוצה.

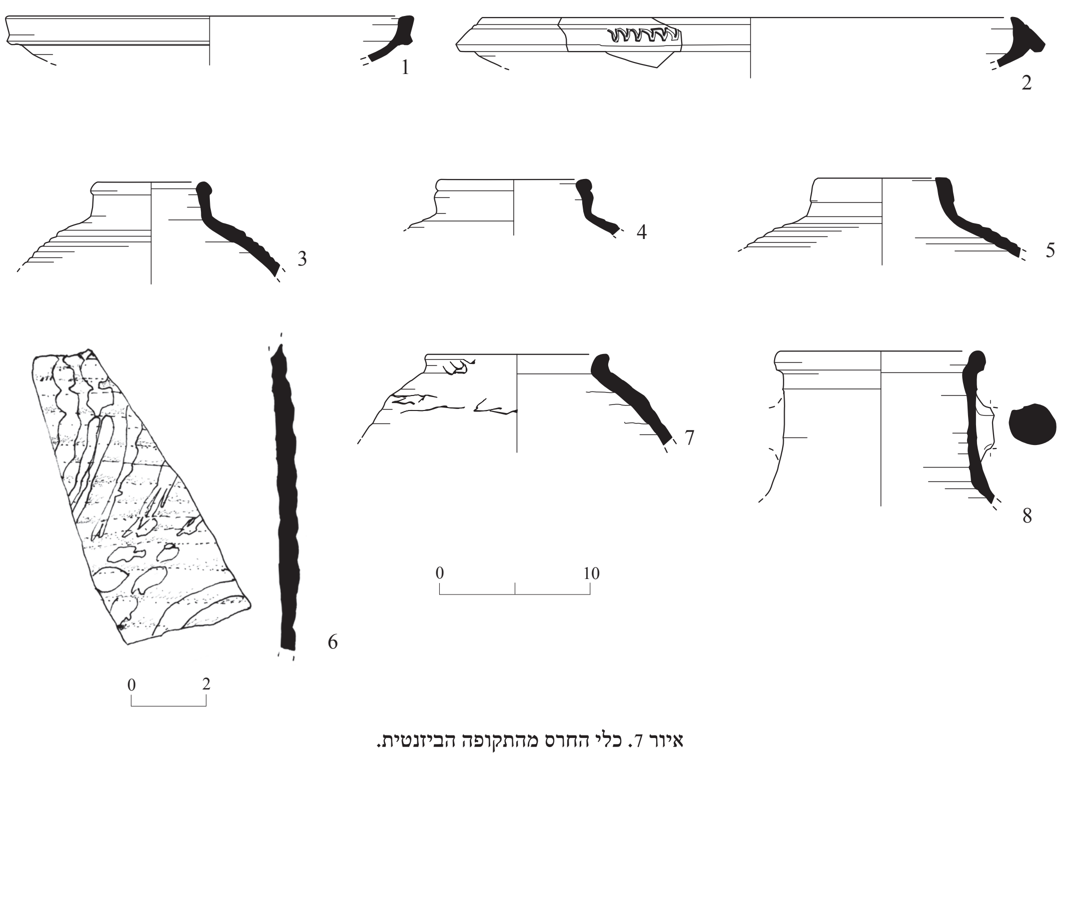

איור 7. כלי החרס מהתקופה הביזנטית.

◄ איור 7

מס׳	הכלי	מס׳ רישום	לוקוס	תיאור	הקבלות	תאריך (לסה״נ)
1	קערה	1050/1	120	טין חום־אדמדם, חסמים לבנים ושחורים זעירים, חיפוי אדמדם	Hayes 1972:377, Fig. 68:3.10, Form 3C	סוף המאה הה׳
2	קערה	1082/4	143	טין חום מפולם, חיפוי אדמדם מפנים ומחוץ	Hayes 1972:379–382, Fig. 82:9,13, Form 9C	580–סוף המאה הז׳
3	קנקן	1039/2	120	טין חום בהיר־צהבהב, חסמים שחורים קטנים	Calderon 2000:104, Pl. IV:14–16	המאות הו׳–הז׳
4	קנקן	1068/1	136	טין צלהב, חסמים לבנים		המאות הו׳–הז׳
5	קנקן	1040/3	123	טין חום כהה, ליבה שחורה, חסמים שחורים ולבנים	Adan-Bayewitz 1986: 99–101, Fig. 2:1	המאות הו׳–הז׳
6	קנקן	1068/3	136	טין אפור, ליבה חומה, חסמים לבנים קטנים מאוד		המאות הו׳–הז׳
7	קנקן עזה	1078/2	143	טין חום בהיר, ליבה אפורה, חסמים לבנים ושחורים	Magness 1992:131–132 Majcherek 1995:169, Pls. 7; 8	המאות הו׳–הז׳
8	אמפורה	1078/2	142	טין חום, ליבה אפורה, חסמים לבנים		התקופה הביזנטית

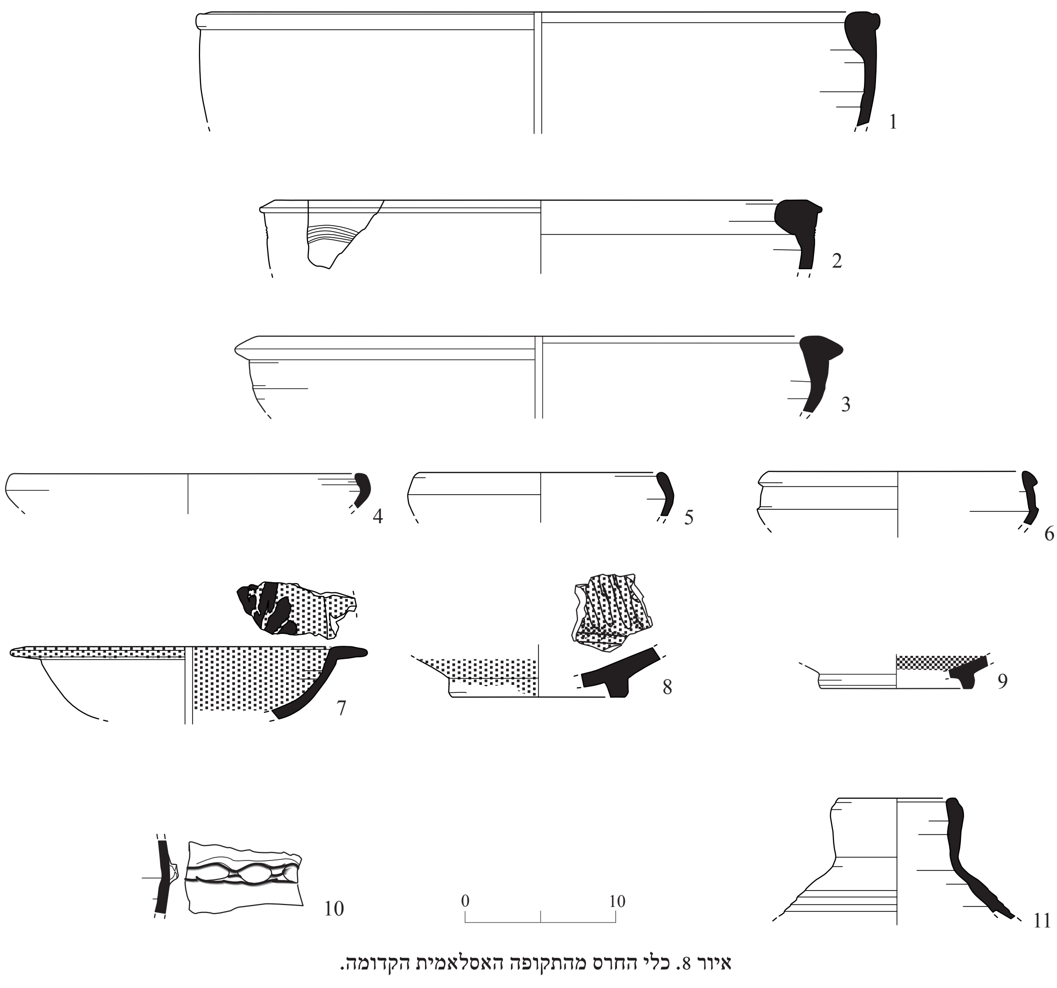

איור 8. כלי החרס מהתקופה האסלאמית הקדומה.

איור 8

מס׳	הכלי	מס׳ רישום	לוקוס	תיאור	הקבלות	תאריך (לסה״נ)
1	קערה	1031/1	116	טין חום, חסמים לבנים	באומגרטן תש״ס: איור 1:4 גרינהוט תשנ״ח: איורים 8:9, 24; 15:32 Avissar 1996:125–127, Type 26, Fig. XIII.79	סוף התקופה הביזנטית–המאה הי׳
2	קערה	1014/1	108	טין חום בהיר, חסמים לבנים מעטים		סוף התקופה הביזנטית–המאה הי׳
3	קערה	1024/8	108	טין חום כהה		התקופה האומיית
4	קערה	1024/3	108	טין חום־כתום, צריפה גבוהה	de Vaux and Stève 1950: 130, Pl. D:5	המאות הז׳–הי״א
5	קערה	1008/1	102	טין חום־כתום, צריפה גבוהה		המאות הז׳–הי״א
6	קערה	1010/5	108	טין חום־אדמדם, חסמים לבנים וחומים	Avissar 1996:119, Fig. XIII.68, Type 5	סוף התקופה הביזנטית–התקופה האומיית
7	קערה	1019/6	108	טין חום בהיר מאוד, חיפוי לבן מפנים ומעבר לשפה, זיגוג ירוק מפנים ומעל השפה, כתמים של זיגוג חום כהה	Avissar 1996:82, Fig. XIII.10, Type 10	המאות הח׳–הי׳
8	קערה	1014/13	108	טין חום בהיר, חיפוי לבן מפנים ומחוץ, עיטור סגרפיטו מתחת לזיגוג צהוב עם התזות בצבע ירוק בפנים, זיגוג צהוב וירוק בחוץ	Avissar 1996:81–82, Fig. XIII.7:7, Type 7	המאות הט׳–הי״א
9	קערה	1024/2	108	טין חום בהיר, חיפוי לבן וזיגוג ירוק בפנים	Avissar 1996:82, Fig. XIII.8, Type 8	המאות הט׳–הי״א
10	סיר בישול	1024/6	108	טין חום־אדום	Stacey 2004:125, Fig. 5.32:16–17	המאות הט׳–הי׳
11	קנקן	1010/10	108	טין חום, חסמים לבנים, נצרף לחרס אפור, צריפה גבוהה	Stacey 2004:126, Fig. 5.34:1–2	התקופה האומיית

התקופה האסלאמית הקדומה (שכבה IV)

קערות (איור 8: 1—6).— קערות מס׳ 1—3 גדולות ובעלות שפה עבה מאוד; לרוב הן מעוטרות בסרוק. קערות מס׳ 4, 5 בעלות דופן מעוגלת ושפה נוטה פנימה, ולקערה מס׳ 6 שפה מקופלת ודופן מזווה.

קערות מזוגגות (איור 8: 7—9).— לקערה מס׳ 7 שפת מדף רחבה והיא נמנית עם הטיפוס המכונה Fayyumi Ware. קערה מס׳ 8 מעוטרת בסגרפיטו וקערה מס׳ 9 מעוטרת בהתזה.

סיר בישול (איור 8: 10).— מהסיר נשתמר חלק קטן מהדופן המעוטרת בעיטור בהון.

קנקן (איור 8: 11).— לקנקן צוואר קמור קמעא ושפה מחודדת.

התקופה הצלבנית־האיובית (שכבה V)

קערות מזוגגות (איור 9: 1—7).— קערות מס׳ 1—3 מחופות ומזוגגות מפנים ומחוץ. קערות מס׳ 4 ו־5 מעוטרות בצביעה ובחיפוי מתחת לזיגוג. קערה מס׳ 6 בעלת שפת מדף וזיגוג מחוספס, וקערה מס׳ 7 בעלת שפה משולשת ודופן ישרה.

קנקן (איור 9: 8).— לקנקן שפה משולשת מעובה.

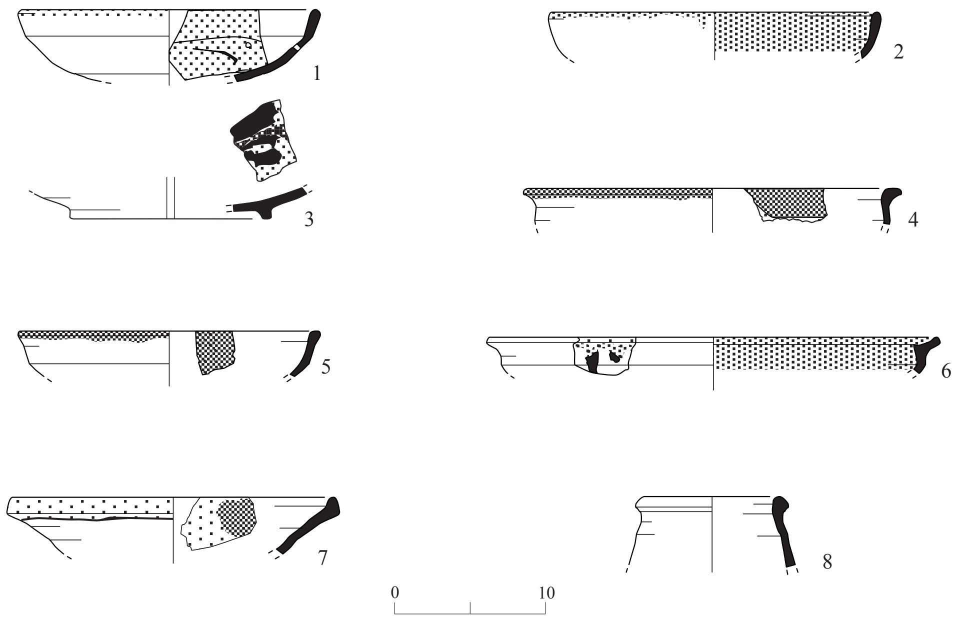

איור 9. כלי החרס מהתקופה הצלבנית־האיובית.

מס׳	הכלי	מס׳ רישום	לוקוס	תיאור	הקבלות	תאריך (לסה״נ)
1	קערה	1006	102	טין חום־אדום כהה, חיפוי לבן מפנים ומחוץ, זיגוג צהוב ועיטור סגרפיטו מפנים	Avissar 1996:89, Fig. XIII.19, Type 28, No. 4	המאות הי״ב–הי״ג
2	קערה	1019/1	112	טין חום־אדום כהה, חיפוי לבן מפנים ומחוץ, זיגוג ירוק עם התזות בצהוב מפנים ומעבר לשפה	Avissar 1996:88, Fig. XIII.16, Type 25, No. 1	סוף המאה הי״ב–המאה הי״ג
3	קערה	1024/4	108	טין חום, חיפוי לבן מפנים ומרח לבן מחוץ, זיגוג צהוב, ירוק וחום בפנים	Avissar 1996:87–89, Fig. XIII.16, Types 25, 28, 30	המאות הי״א–הי״ב
4	קערה	1026/11	101	טין חום־כתום, חיפוי לבן וזיגוג צהוב	Avissar 1996:97, Fig. XIII.32, Type 44, No.7	המאות הי״ב–הי״ג
5	קערה	1019/16	112	טין חום־כתום, עיטור במרח מתחת לזיגוג צהוב	Avissar 1996:96, Fig. XIII.32, Type 44	המאות הי״ב–הי״ג
6	קערה	1023/4	112	טין חום־אדמדם, מרח לבן מפנים ומעל השפה, זיגוג ירוק מפנים ומעבר לשפה	Avissar 1996:92, Fig. XIII.24, Type 35, No. 3	סוף המאה הי״ב–המאה הי״ג
7	קערה	1008/5	101	טין חום־ורדרד בהיר, חסמים לבנים, חיפוי לבן עבה וזיגוג צהבהב בהיר מאוד עם כתם זיגוג ירוק מפנים, מרח לבן מחוץ	Avissar 1996: Fig. XIII.56, Type 72 Megaw 1975:37, Figs. 1:C	המאה הי״ג
8	קנקן	1026/6	101	טין חום בהיר נצרף לחרס אפור, חיפוי חום, צריפה גבוהה	Avissar 1996:151–152, Fig. XIII.119, Type 12	סוף המאה הי״ב–המאה הי״ג

סיכום

היישוב בחורבת בורין התקיים מהתקופה הרומית הקדומה (ואולי כבר מהתקופה ההלניסטית או אף הפרסית) ועד לתקופה הצלבנית־האיובית (ואולי אף עד לתקופה הממלוכית), עם פער לא מוסבר במאות הד׳–הה׳ לסה״נ, בין שכבה II לשכבה III.

את חורבת בורין של התקופה הצלבנית יש כנראה לזהות עם Casal Neuf, הכפר החדש (Lyons and Lyons 1971:209; Pringle 1986:28–29).

הערה

[1] החפירה (הרשאה מס׳ A-3778) נערכה מטעם רשות העתיקות, במימון בעל המגרש זוהייר לחאם. את החפירה ניהל עבד א־סלאם סעיד, וסייעו בה דב פורוצקי (מדידות), מרינה קלר וכרמן הרש (ציור) ורוני גת (רפאות). את התצלומים צילם המחבר. תודה לפטר גנדלמן שסייע בזיהוי כלי החרס.

הפניות

באומגרטן י׳ תש״ס. עדויות לבית יוצר מהתקופה הביזנטית לרגלי תל אשדוד. **עתיקות** 39: 74–79.

גרינהוט צ׳ תשנ״ח. חורבת חרמשית, עונות 1988–1990. **עתיקות** 31: 121–172.

זרטל א׳ ומרקם נ׳ תש״ס. **סקר הר מנשה, מנחל עירון לנחל שכם**. חיפה.

נאמן י׳ תשנ״א. **מפת מענית** (סקר ארכיאולוגי של ישראל). ירושלים.

Adan-Bayewitz D. 1986. The Pottery from the Late Byzantine Building (Stratum 4) and Its Implications. In L.I. Levine and E. Netzer. *Excavations at Caesarea Maritima 1975, 1976, 1979. Final Report* (Qedem 21). Jerusalem. Pp. 90–129.

Avissar M. 1996. The Medieval Pottery. In A. Ben-Tor, M. Avissar and Y. Portugali. *Yoqne'am* I: *The Late Periods* (Qedem Reports 3). Jerusalem. Pp. 75–172.

Bar-Nathan R. 1981. Pottery and Stone Vessels of the Herodian Period. In E. Netzer ed. *Greater Herodium* (Qedem 13). Jerusalem. Pp. 54–129.

Bar-Nathan R. 2002. *Hasmonean and Herodian Palaces at Jericho. Final Reports of the 1973–1987 Excavations* III: *The Pottery*. Jerusalem.

Berlin A. 1997. The Plane Ware. In S.C. Herbert ed. *Tel Anafa* II: *The Hellenistic and Roman Pottery* (*JRA* Supplementary Series 10). Ann Arbor. Pp. 1–211.

Blakely J.A. 1987. *The Pottery and Dating of Vault 1: Horreum, Mithraeum and Later Uses. Caesarea Maritima* VI: *The Joint Expedition to Caesarea Maritima* (Excavation Reports 4). New York.

Blakely J.A., Brinkmann R. and Vitaliano C.J. 1992. Roman Mortaria and Basins from a Sequence at Caesarea: Fabric and Sources. In R.L. Vann ed. *Caesarea Papers. Straton's Tower, Herod's Harbour, and Roman and Byzantine Caesarea* (*JRA* Supplementary Series 5). Ann Arbor. Pp. 194–213.

Briend J. and Humbert J. 1980. *Tell Keisan (1971–1976): une citè phenicienne en Galillèe.* Paris.

Calderon R. 2000. Roman and Byzantine Pottery. In Y. Hirschfeld. *Ramat Hanadiv Excavations, Final Report of the 1984–1998 Seasons.* Jerusalem. Pp. 91–165.

Crowfoot J.W., Crowfoot G.M. and Kenyon K.M. 1957. *Samaria-Sebaste* III: *The Objects from Samaria.* London.

Geva H. and Hershkovitz M. 2006. Local Pottery of the Hellenistic and Early Roman Periods. In H. Geva. *Jewish Quarter Excavations in the Old City of Jerusalem Conducted by Nahman Avigad, 1969–1982* III: *Area E and Other Studies. Final Report.* Jerusalem. Pp. 94–143.

Guz-Zilberstein B. 1995. The Typology of the Hellenistic Coarse Ware and Selected Loci of the Hellenistic and Roman Periods. In E. Stern ed. *Excavations at Dor, Final Report* IB: *Areas A and C; The Finds* (Qedem Reports 2). Jerusalem. Pp. 289–434.

Hadad S. 2002. *The Oil Lamps from the Hebrew University Excavations at Bet Shean* (Qedem Reports 4). Jerusalem.

Hayes J.W. 1972. *Late Roman Pottery*. London.

Hayes J.W. 1991. *The Hellenistic and Roman Pottery in Paphos* III. Nicosia.

Kletter R. and Rapuano Y. 1998. A Roman Well at Khirbet Ibreiktas. *'Atiqot* 35:43–59.

Lyons U. and Lyons M.C. transls. 1971. *Ayyubids, Mamluks and Crusaders; Selections from the Tārīikh al-Dawal wa'l-Mulūk of Ibn al-Furat.* Cambridge.

Magness J. 1992. Late Roman and Byzantine Pottery, Preliminary Report. In R.L. Vann ed. *Caesarea Papers. Straton's Tower, Herod's Harbour, and Roman and Byzantine Caesarea* (*JRA* Supplementary Series 5). Ann Arbor. Pp. 129–153.

Majcherek G. 1995. Gazan Amphorae: Typology Reconsidered. In H. Meyza and J. Mlynarczyk eds. *Hellenistic and Roman Pottery in the Eastern Mediterranean: Advances in Scientific Studies*

(Acts of the II Nieborew Pottery Workshop). Warsaw. Pp. 163–178.

Megaw A.H.S. 1975. An Early Thirteenth Century Aegean Glazed Ware. In G. Robertson and G. Henderson eds. *Studies in Memory of David Talbot Rice*. Edinburgh. Pp. 34–45.

Pringle D. 1986. *The Red Tower: Settlement in the Plain of Sharon at the Time of the Crusaders and Mamluks A.D. 1099–1516.* London.

Riley J.A.1975. The Pottery from the First Session of Excavation in the Caesarea Hippodrome. *BASOR* 218:25–63.

Silberstein N. 2000. Hellenistic and Roman Pottery. In Y. Hirschfeld. *Ramat Hanadiv Excavations: Final Report of the 1984–1998 Seasons*. Jerusalem. Pp. 420–469.

Slane K.W. 1997. The Fine Ware. In S.C. Herbert ed. *Tel Anafa* II: *The Hellenistic and Roman Pottery* (*JRA* Supplementary Series 10). Ann Arbor. Pp. 252–394.

Smith R.H. and McNicoll A. 1992. The Roman Period. In A.W. McNicoll, P.C. Edwards, J. Hanburg-Tenison, J.B. Hennessy, T.F. Potts, R.H. Smith, A. Walmsley and P. Watson eds. *Pella in Jordan* 2. Sydney. Pp. 119–144.

Stacey D. 2004. *Excavations at Tiberias, 1973–1974: The Early Islamic Periods* (IAA Reports 21). Jerusalem.

Stern E. 1982. Material Culture of the Land of the Bible in the Persian Period 538–332 B.C. Jerusalem.

de Vaux R. and Stève A.-M. 1950. *Fouilles à Qaryet el-ʻEnab Abū Ġôsh, Palestine.* Paris.

SUMMARIES OF THE HEBREW SECTION

Remains from the Early Roman to the Crusader/Ayyubid Periods at Ḥorbat Borin

‘Abed a-Salam Sa‘id
(Pp. 1*–16*)

Ḥorbat Borin is located on the northwestern outskirts of Baqa el-Gharbiya (map ref. NIG 2034/7033, OIG 1534/2033; Fig. 1). During the excavation, a few sherds from the Persian (Fig. 6:1, 2) and Hellenistic (Fig. 6:3–6) periods were discovered that were not in a stratigraphical context, and numerous sherds dating to the Mamluk period (not drawn) were found on the surface level.

The settlement at Ḥorbat Borin existed from the Early Roman period (perhaps as early as the Hellenistic or even the Persian period) until the Crusader/Ayyubid period (and possibly even as late as the Mamluk period), with an unexplained hiatus in the fourth–fifth centuries CE.

Five strata (I–V) were exposed during the excavation; architectural remains were preserved in four of them. The earliest architectural finds, which date to the Early Roman period (end of the first century BCE–mid-second century CE), were discovered in Stratum I (Plan 1; Figs. 2, 3, and see Fig. 5: 7–18). In Stratum II (Plan 2; Fig. 3), the remains of walls and a stone pavement were revealed that belong to a residential building; this stratum was ascribed to the Middle Roman period (second–third centuries CE; Fig. 6). In Stratum III (Plan 2), a wall and an installation, the purpose of which is unknown, were discovered; this layer dates to the Byzantine period (end of the fifth–seventh centuries CE; Fig. 7).

In Stratum IV (Plan 3), which is ascribed to the Early Islamic period, no architecture was identified and only pottery was found (Fig. 8). In Stratum V (Plan 3; Fig. 4), remains were discovered that indicate a planned construction of dwellings dating to the Crusader/Ayyubid period (eleventh–thirteenth centuries CE; Fig. 9). The Crusader-period settlement at Ḥorbat Borin should probably be identified with *Casal Neuf*, the New Village.

Captions to Illustrations

Fig. 1. Location map.
Fig. 2. Bedrock surface and rock-cutting from the Early Roman period, looking east.
Fig. 3. Rock-hewn pit and plaster floor from the Early Roman period, looking west; above them are the remains of Room 2 from the Middle Roman period.
Plan 1. Stratum I (Early Roman period).
Plan 2. Stratum II (Middle Roman period) and Stratum III (Byzantine period).
Plan 3. Stratum IV (Early Islamic period) and Stratum V (Crusader/Ayyubid period).
Fig. 4. *Ṭabun* and cistern from the Crusader period, looking south.
Fig. 5. Pottery from the Persian (1, 2), Hellenistic (3–6) and Early Roman (7–18) periods.
Fig. 6. Pottery from the Middle Roman period.
Fig. 7. Pottery from the Byzantine period.
Fig. 8. Pottery from the Early Islamic period.
Fig. 9. Pottery from the Crusader/Ayyubid period.